

DOI: 10.21005/pif.2023.53.B-05

SELECTED EDUCATIONAL BUILDINGS AND THEIR ROLE IN CONTEMPORARY EDUCATION, ON THE EXAMPLE OF CZĘSTOCHOWA

WYBRANE PRZYKŁADY BUDYNKÓW PEŁNIĄCYCH ROLĘ EDUKACYJNĄ NA PRZYKŁADZIE CZĘSTOCHOWY

Malwina Tubielewicz-Michalczuk

Dr inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0001-6754-9370

Politechnika Częstochowska, Poland

Wydział Budownictwa, Katedra Budownictwa Lądowego

ABSTRACT

The article presents five selected architectural objects of Częstochowa, a city located in the southern part of Poland, known all over the world for the foot pilgrimage, the goal of which is Jasna Góra. It is presented how architects, when designing ingenious and modern buildings, at the same time revitalize the past, creating architectural and landscape places that disseminate and bring humanistic, historical and natural knowledge closer to both the residents and newcomers. The research concerns buildings that, in contrast to various functions, play an educational role. In each of them, the architects maintain the cultural and spatial continuity of the city, which received the town rights in the fourteenth century.

Keywords: architecture, cultural space, Częstochowa, education.

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano pięć wybranych obiektów architektonicznych Częstochowy miasta, położonego w południowej części Polski, znanego na całym świecie z pieszego pielgrzymowania, którego celem jest Jasna Góra. Przedstawiono, w jaki sposób architekci projektując pomysłów i nowoczesne obiekty budowlane, jednocześnie dokonują rewitalizacji starych z odległą przeszłością, tworząc miejsca architektoniczno-krajobrazowe upowszechniające i przybliżające wiedzę humanistyczną, historyczną, przyrodniczą zarówno mieszkańcom, jak i przybyszom. Prowadzone badania dotyczą budynków, które oprócz różnych funkcji pełnią rolę edukacyjną. W każdym z nich widoczna jest dbałość architektów o zachowanie ciągłości kulturowej i przestrzennej miasta, które prawa miejskie otrzymało w XIV wieku.

Słowa kluczowe: architektura, Częstochowa, edukacja, przestrzeń kulturowa.

1. INTRODUCTION

The beauty of the surrounding space, the otherness, the phenomenality of the objects, the unique picturesqueness of various forms of landscape, evoke in society the need to discover architectural and landscape values other than those in which they have been staying so far. One of the forms of realizing such an attitude is traveling, sightseeing, learning the world and history (Myczkowski 2003, p.53). Getting to know various landscapes and objects of architecture, personal contact with various types of nature and culture as the foundations of identity (Kosiński 2000, p.7), affects the educational and personality development of people, and therefore entire societies. Taking care of the preservation of old museum objects and designing new ones, at the same time playing an educational role, shaping the public spaces around them, are the main ways to create a new urban environment, and at the same time improve the image of the city and the comfort of life of its inhabitants. The use of modern technologies, the use of ecological materials, the surrounding nature affects the aesthetics of the environment, which leads to the improvement of the natural and cultural environment. Modern architecture, compositional combinations, unique shapes, forms, patterns, as well as a variety of colors, have an impact on the design process, which becomes more friendly to man and the environment in which a particular community lives. Selected examples of innovative investments in educational facilities in Częstochowa, regardless of the time in which they were created, are aimed at increasing the attractiveness of both the districts in which they are located and the whole city. By combining didactic, artistic and ecological functions, they affect its image and the development of social education.

2. RESEARCH AIM

The research aim of the article is to show the changes taking place in the twenty-first century in educational architecture with a rich historical past, both in new buildings and after renovations. An important element is the contemporary architectural and landscape space surrounding the buildings, which in order to fulfill its role should refer to tradition while performing other important functions.

3. RESEARCH METHODS

- Method of literature analysis – literature related to the subject of research was reviewed, data related to their creation and history were collected,
- Field research – observation of the architecture of former educational buildings after renovations and newly created objects and changes that have taken place in the public spaces around them. Getting to know the current museum collections and educational offers.
- Interviews and interviews with the youth of secondary schools about educational facilities and urban landscape spaces of Częstochowa¹.

4. EDUCATIONAL FACILITIES OF CZĘSTOCHOWA

The aim of the operating educational facilities is to cooperate with artists, scientists, architects and to awaken multilateral interests among various age groups of society and young people coming to the city, tourists, pilgrims (Fig. 1). The history of their creation, modern architecture and surroundings is very important. Created both in old historical places and objects, as well as in newly created ones, they broaden the general knowledge in the field of history, art, literature and cultural issues. They arouse human-friendly interests, at the same time due to the surroundings which is urban

¹ Interview and conversations were carried out amid secondary school students province Silesian and Łódź Voivodeship, participants lectures conducted by the author of the article, as part of the implemented in the years 2021-2022 through Construction Department of Częstochowa University of Technology Program „Studenciak”.

greenery and park vegetation, create human-friendly ecological places that promote environmental protection.

Fig. 1. Estates of Częstochowa and the objects described (Source: Częstochowa City Hall 2022)

Ryc. 1. Dzielnice Częstochowy wraz z omawianymi obiektami. Źródło: Urząd Miasta Częstochowy 2022

In the district near Jasna Góra in the Stanisław Staszic Park² (Krzyżanowski 2019, p. 397), there are two museums, the creation of which is inextricably linked with the history of the city. *Multicentrum "Zodiak"* is a former Pavilion, which was created in 1909 on the occasion of the Exhibition of Industry and Agriculture organized in Częstochowa³ (Snoch 2002, p. 192), according to the design of the outstanding Polish architect Władysław Jabłoński (1872-1952)⁴. Thanks to the efforts of Father Bonaventure Metler (1866-1939)⁵ and the efforts of society, the object was rebuilt and turned it into a twelve-sided tower with a diameter of 5 m. and adapted for an astronomical observatory (Wszolek 2006, pp. 25-34). In 1923, the Pavilion was taken over by the Polish Astronomical Society, whose branch was established in Częstochowa in 1929. It is a modernist object with a reinforced concrete structure, built on a circular plan, surrounded by slender buttresses, covered with a semicircular dome. The city authorities decided to carry out the necessary works to adapt the building to the future astronomical observatory, which was opened in 1928. In 1933, an astronomical clock and an electric light were installed, a radio receiver was purchased, and a library was established. In 1936, during another renovation, the e.g. sheet covering the dome was changed. A brief mention of the observatory building can be found in fragments of memories from the years

² Stanisław Staszic (1755-1826), Polish writer and publicist, scholar and philosopher of the eighteenth and nineteenth centuries.

³ Industrial and agricultural exhibition (1909), Polish exhibition organized in the area of 37 morgens in the St. Staszic City Park. More than 660 exhibitors participated in it, and over 500,000 people took part in it. On this occasion, well-known architects designed numerous pavilions (m.in. Astronomical Observatory, Hygienic Museum, Art Pavilion). The area was designed by Franciszek Szanior (1853-1945), the creator of the Ujazdowski and Skaryszewski Parks in Warsaw.

⁴ Władysław Jabłoński (1872-1952), Polish architect, local government activist, mayor of the capital city of Warsaw in the years 1922-1927.

⁵ Bonaventure Metler (1866-1939), Polish Catholic priest, astronomer, and explorer. In Częstochowa, he founded the Polish Popular Astronomical Society, later transformed into the Polish Society of Friends of Astronomy.

of occupation of Stanisław Rybicki (Rybicki 1965, p. 378). "At the Usakiewicz's Eng.⁶ I contacted Prof. Zygmunt Kamiński (1888-1969)⁷, (Rybicki 1965, p. 317) from the Warsaw University of Technology and his wife, a well-known sculptor Trzcińska-Kamińska⁸ (Żubrowska 2021), who found hospitality in the house of the professor's former student. During the conversation, Ms. Kamińska complained about the inability to work in her profession. I proposed a room in the astronomical observatory, located in Staszic Park (...). This way, the old building of the observatory, which remembered the times of the exhibition organized before World War I in Częstochowa, served as a sculptural workshop during World War II." Over the years, decisions were made to rebuild and renovate the building. During the reconstruction which started in 1965, aimed at adapting the building to meet the requirements of the scientific institution, an additional ceiling was built in the central part, dividing it into two floors. New floors were laid, new windows were inserted, the walls in the interior were painted for the purpose of laboratories for future scientists. In 1969 the observatory was opened. During the next renovation, which took place in the 80s, work was carried out to adapt the dome to the requirements of observing astronomical phenomena visible in the sky. Over the years, when a new planetarium was launched, placing it on the building of today's Jan Długosz University⁹. At the beginning of the twenty-first century, in the years 2006-2008, the park was modernized and renovated, which in 2010 was made available for use by the residents of the city and all interested visitors, as Multicentrum *Zodiac* (Fig. 2). Currently, Multicentrum *Zodiac* takes the participants of classes into the world of fun and learning. During the educational workshops, he presents visitors a variety of classes. The created workshops conduct multi-topic workshop educational classes, comprehensively develop interests, teach teamwork, creativity, discover new paths of education.

The "Multimuzyka" organizes the lessons in composing and recording music. "Multiart" is intended for people who want to learn the techniques of painting, architecture and sculpture, as well as creating graphics, illustrations, film animation using modern computer techniques. Having at their disposal a professional meteorological station in the work of Multitechnika, the participants explain the principles of mechanics and hydraulics, make measurements: temperature, air humidity, atmospheric pressure, wind speed and direction and precipitation. A multimedia, colorful playground of logic is a place where mechanisms and devices are constructed using K'Next blocks, and available computer programs and additional accessories, such as solar batteries and motors, allow their programming and control. The variety of attractive workshop activities means that participants can discover new paths of education in technical fields, and learning becomes not only interesting, but also pleasant.

Not far from the Multicentrum *Zodiak* building there is the **Museum of Iron Ore Mining**, the Częstochowa Museum. It has housed the Museum of Ore Mining since 1968, (Braun, 1977, p.84). In the years 1974-1976, in the underground corridors of the Museum, a model of excavations characteristic of iron ore mining was drilled in real size and equipped with equipment from the mine near Częstochowa. In the twenty-first century, a modern semicircular front with a glazed entrance and a decorative inscription encourages you to visit the exhibition called "History of Iron Ore Mining" presenting the mining traditions underlying the economic development of Częstochowa and the region (Fig. 3).

⁶ Usakiewicz Edward (1905-1977), author of the work "Częstochowa towards regulatory issues", written in 1943 and published in 1944 in several machine prints. The work was published in 1947.

⁷ Kamiński Zygmunt (1888-1969), Polish graphic artist, painter, teacher, professor at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. From December 6, 1944, he conducted exercises from the perspective of the Academic Courses organized in Częstochowa as part of the Faculty of Architecture, which were created in consultation with the Dean of Architecture of the Warsaw University of Technology, Prof. Tadeusz Tolwiński, who was staying outside Częstochowa.

⁸ Zofia Trzcińska-Kamińska (1890-1977), Polish sculptor and painter. Author of "Jutrzenka", a sculpture located in the Łazienki Park (Warsaw), monuments to Tadeusz Kościuszko and Woodrow Wilson (Poznań), rows of tombstones in Warsaw's Powązki district, plaques commemorating the Jasna Góra Vows of the Nation (Jasna Góra Knights' Hall), many sacred works preserved to this day in the churches of Warsaw and Mazovia.

⁹ Jan Długosz University of Humanities and Natural Sciences in Częstochowa. Since 2004, it has been named after Jan Długosz, a fifteenth-century historian, the most outstanding chronicler in the history of the Polish Middle Ages.

Fig. 2. Multicentrum *Zodiak*. Source: author
Ryc. 2. Multicentrum *Zodiak*. Źródło: autor

Fig. 3. Iron Ore Mining Museum. Source: author
Ryc. 3. Muzeum Górnic-twa Rud Źelaza. Źródło: autor

There is a pavement in wooden and steel casing, a pump chamber and a fragment of the operating wall with workstations of working miners for visitors. The exhibition presents locomotives, mining rolling stock and loaders constituting horizontal transport in the mine and elements of vertical transport: a fragment of a shaft cage and a tachograph. The exhibition is enriched by the geological section with the presentation of sedimentary rocks, as well as the room in which hand tools e.g. pickaxes, oscars, wedges, lighting elements and blasting agents for crushing rocks are presented.

The collections are complemented by engravings and broad descriptions of the operation of individual machines. Underground corridors of the brick building located in the Stanisław Staszic Park, near Jasna Góra (Tubielewicz-Michalczyk, 2018), with specimens of several dozen and about a hundred year old trees with several pavilions, a bridge and a gazebo, are mostly remnants of the 1909 Exhibition. Both museum objects are located not far from each other, by the path leading directly to the Jasna Góra sanctuary, surrounded by the beautiful landscape of the S. Staszic Park. The vegetation of the park consists of over 1280 specimens of trees and larger shrubs belonging to 55 species and varieties and 42 species of shrubs. Numerous trees and shrubs are distributed in the park quite evenly, creating various species of clusters and homogeneous avenues. Between them there are small and diverse lawns.

The coordination of the designed public space with the expectations of residents, tourists and pilgrims is evidenced by the planned places for rest, fun and integration. They have their place here: chess tables, tennis courts with small stands and facilities, an ice rink in the winter, 2 playgrounds for children and greenery and well-kept lawns around, enabling rest and contact between man and nature. The variety of landscape space is a modernized, small size, park pond with an area of 1600m² with 2 fountains, terraces and stairs, which serves as both a watering place and a bathing place for numerous species of birds. In addition, it enlivens the environment, brings dynamics, reflections and is a source of various sounds (Tubielewicz-Michalczyk 2015, pp. 346-35). The Raków district was established in the south-eastern part of the city, i.e., in the working-class district, where the metal products factory founded in the nineteenth century initiated the construction of a steelworks, which was launched in 1896. At that time, the factory settlement of Raków was established, which in 1928 was incorporated into the area of the city of Częstochowa (Stańczyk 1965, p. 255). Since 1949, Raków has been a permanently active construction site (Snoch 2002, p. 147). The development of the estate in the years 1955 – 1960 was implemented with free-standing two- and three-storey buildings. A central communication artery was created, which to this day connects the district with the city center. Two museums that became famous for their collections were also located there. A special place referring to the tradition of pilgrimage for which Częstochowa is famous is the Museum of Coins and Medals of John Paul II. The originator of the construction of the exhibition pavilion and the creator of the Museum is Krzysztof Witkowski, the president of a business enterprise, located in the building with which the museum object was connected. Both buildings are combined with bright colors, modern architecture (architect Tomasz Pęczek), glass façade and rectangular shapes (Fig. 4). The glazed façade, divided into visible elements in the shape of a rectangle, was connected on a large section with the façade also in the shape of a rectangle. Opposite, on the glazed, shorter side located on the south side, the entrance door leading to the interior was designed. The building is covered with a rectangular roof, whose flat element outside its area gives the building a modern character. The metal inscriptions placed both on the front and side of the building in form about the name of the Museum. A significant area of the glass façade affects the large inflow of light from the outside to the interior of the building, which is of great importance for the good visibility of the exhibits inside the building. The space designed around, and elements of greenery are the decoration of the building's body. A new tram line provides quick access for those who want to get to see the world's largest collection of coins and medals with the image of Karol Wojtyła.

Attention is drawn to the unique way of presenting exhibits in the form of collections, films, music, modern audiovisual means or touch screens. In the showcases you can see coins and medals with the image of John Paul II and the original collection of memorabilia related to Pope John Paul II. The museum conducts cultural and educational activities by organizing concerts, exhibitions, meetings and charity actions.

In the Raków district, the **Archaeological Reserve**, which was created in 1965, also found a place. The pavilion of the reserve was designed by Włodzimierz Ściegienny¹⁰ above the cemetery of the

¹⁰ Ściegienny Włodzimierz Tadeusz (1921-1990), sculptor, graphic artist. He was born in Częstochowa, studied at the Academy of Fine Arts in Krakow and at the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology. He connected his whole life with Częstochowa. He practiced easel and wall painting, graphics and drawing. In many churches of Częstochowa and the surrounding area as well as in public buildings there are his works. He made illustrations for the dramas of J. Zawieyski and many writers m.in. W.J. Grabowski J.J. Szczepański. He developed ex-libris demonstrated at numerous

Lusatian culture from the period of 500 years BC and presents the archaeological site of the Lusatian culture¹¹. The building had a compact form. The unique construction of the roof were steel pipes in the form of spatial lenses. The roof was covered with copper sheet metal, arranged in the form of geometric broken planes, pyramids, formed on a square plan. The whole design was complemented by the author's mosaic on the external walls of the building. The black surface of the façade was encrusted with a white mosaic cube, which was arranged in compositions transposed from the patterns of ceramics and objects of Lusatian culture in Poland: facsimiles of human figures, shooters, figures of people, horse riders and magical signs (Malec-Zięba 2022, p. 73).

Fig. 4. Medals of John Paul II. Source: author
Ryc. 4. Muzeum Monet i Medali Jana Pawła II. Źródło: autor

At the beginning of the twenty-first century, in the years 2001-2002, a decision was made to rebuild the pavilion of the reserve, which was made according to the design of architect Lech Nowotarski¹². Modern architecture, simple façade made of black glass enriches the local landscape space. A wide staircase leading to the entrance has also been preserved, which is combined in color with part of the façade around the wide, exit door leading to the interior of the building and with the inscription above informing about the name of the museum (Fig. 5).

In the pavilion of the Reserve, in addition to the dozen or so graves preserved "in situ", you can also see the exhibition entitled "From the darkness of history, Lusatian culture" showing the genesis of Lusatian culture, settlement forms, beliefs, funeral rites. In the exhibition cabinets, the exhibition presents objects that went to the graves during funeral rites, e.g.: ceramic products, tools, weapons, bronze and iron ornaments.

In 2014, another modernization of the reserve was carried out, adapting it to the needs of people with disabilities, including the blind and visually impaired. The object has a typographic model of the cemetery and a guide written in Braille. The archaeological reserve was the first and is the only object of this kind in Poland. In one of the oldest districts of Częstochowa with a medieval origin

exhibitions, he is the author of over 60 medals. In 1962 he was one of the founders and the first president of the Częstochowa Archaeological and Numismatic Society. As an architect, he was m.in the author of the pavilion of the Archaeological Reserve in Częstochowa-Raków, the Wedding Palace in Częstochowa, he also designed the symbolic Tomb of the Unknown Soldier and fragments of the Monument to the Victims of Fascism in Olsztyn near Częstochowa.

¹¹ Lusatian culture – archaeological culture, which was formed during the Bronze Age (c. 1300 – 1100 BC), the name is associated with the discovery in Lusatia of graves typical of this culture.

¹² Lech Nowotarski – architect from Częstochowa, designer of many Częstochowa facilities m.in the no longer existing swimming pool in the Częstochowa Tysiąclecie district, the Częstochowa University of Technology Auditorium, the building of the Faculty of Management of the Częstochowa University of Technology, the building of the Archaeological Reserve, which is a team work of Lech Nowotarski, Joanna Wilk, Przemysław Płowecki with his team.

called the Old Town¹³, located in the eastern part of the city, a decision was made in the 21st century to modernize the historical slab of the Old Market Square, which was completed in 2021. The author of the revitalization project assuming the creation of a zone related to cultural activity is the Częstochowa architect Tomasz Borowiecki. On the Market Square, a glazed pavilion was created in the place of the former Town Hall for the needs of the **archaeological and historical Museum** with exhibition space in the underground part and a café in the above-ground part by Michał Bernasik¹⁴. The assumptions of the exhibition include the presentation of archaeological monuments from research carried out within the Old Town, mostly dated to the period of functioning of the former Town Hall from the sixteenth to the beginning of the nineteenth century. The exhibition is enriched by multimedia animations presenting the history of the so-called Old Częstochowa. The whole arrangement of the Old Market Square slab is complemented by stairs leading to the museum, used as an amphitheater and a fountain. There is also the world's largest, compact and durable exhibition of Jerzy Jotka Kędziora's works, placed in an open space, named by the author of "Teatrum-Igrce Częstochy" as 14 balancing sculptures suspended above the Market Square on special masts (Częstochowa Museum – Old Market Square, 2021) (Fig. 6).

Fig. 5. Archaeological Reserve. Source: author
Ryc. 5. Rezerwat Archeologiczny. Źródło: autor

¹³ Old Town – a district of Częstochowa located in the eastern part of the city, where the Old Market Square has been located since the Middle Ages. Probably during the Swedish Deluge, the buildings of the market were burned. The reconstruction began in 2019.

¹⁴ Michał Bernasik – German and Polish architect, designer and urban planner. First prize in the competition for the spatial concept of the Old Market Square in Częstochowa.

Fig. 6. Museum on the Old Market Square. Source: author
Ryc. 6. Muzeum na Starym Rynku.
Źródło: autor

5. DISCUSSION

Architecture of buildings and urban public spaces in the era of progressive civilization al changes

Rem Koolhaas, a world-famous Dutch architect, publicist, architectural theorist, author of e.g. books: "Delirious New York. Retroactive Manifesto for Manhattan" (1978), "S, M, L, XL" (1995), undertook in his designed objects a complete departure from the principles of pre-imposed functionality, the division of the building into interiors with a specific purpose for specific purposes. Such a planned division according to the architect limits the freedom of their use in the future. He tried to create new relationships between architecture, i.e. the art of building and the possibility of choice. At the designed Dee and Charles Wyly Theater in Dallas (2006-2009), everyone can feel the joy of being near the facility and be a participant in the actors' rehearsals. This is made possible by the glazed ground space of the stage visible from the outside, the size of which can be adjusted without restrictions to the currently exhibited klut spect. Similarly, the Seattle Library (2004), with an area of 38,300m², does not have the typical floors and shelves of this object, which the designer turned into a lengthening spiral with set and easily accessible books. The architect combined objects for various purposes. In this case, he connected the library with the prison. He was also in favor of designing large spaces that can be used in the future, e.g. not only to organize concerts, but also congresses, conferences or as exhibition halls. At the Venice Biennale (2010) he prepared the "Convention on the Demolition of the World Cultural Shmeltz". It concerned old buildings from different historical periods, which, according to the architect, do not stand out and have no architectural value, are banal and meaningless. It was a response to the UNESCO Convention on the Restoration of the World Cultural and Natural Heritage, held in Paris (1972) and defined what is considered by this Constitution to be a cultural heritage of universal value from the point of view of history, art and science. José Rafael Moneo Spanish architect, on the other hand, believes that nowadays it is necessary to try to combine the centuries-old tradition of European architecture with modern technology and modern materials and urban spaces. When designing the Museum of Roman Art in Meri (1980-1986), he strived to recreate the ancient atmosphere by integrating historical elements into the modern building, e.g. elements of water bodies or Roman houses. He took care of connecting the object with space. Two glazed blocks of buildings of the Kursaal exhibition and conference complex in San Sebastian (1990-1999) introduced the right mood in the area, closely harmonizing with the surroundings by illuminating the city's waterfront in the evening and showing its beauty (Importance of Architecture for Society and in Modern World, 2022). Magdalena Rittenhouse, a journalist and translator about Manhattan buildings, writes: *Buildings laboriously built of steel, stone and dreams are indeed often demolished here before they have time to grow old. They must give way to the new – the bigger, the more beautiful* (Rittenhouse 2013, p. 387). Polish architects Zofia and Oskar Hansen have developed a theory in the idea that a building (and any other work) should not be a closed creation to find itself in a new context, constantly changing reality, it should respond to needs far into the future (Top Polish architects of the last 100 years – meet the best!, 2022). World-famous architects advocate adapting the architecture of buildings to new rapidly advancing civilization al changes, combining history with the present, adapting and transforming urban space depending on the needs anticipated in the urban structure, which has been confirmed by their pioneering achievements.

The choice of educational buildings in Częstochowa, which the author subjects to a comprehensive analysis, was determined by interviews conducted in twelve groups of 8-10 secondary school students. The atmosphere during the meetings was conducive to free conversations around topics related to architecture and the history of their creation, location in the city and educational proposals. Young people were interested in the architecture of buildings and landscape spaces (30%), issues related to the history of the development of regional iron ore mining (25%), issues arising beyond general knowledge of Lusatian culture in our region (20%), an innovative way of presenting exhibits of coins and medals of John Paul II (20%), and modern education combining science with fun (5%). Research problematics became part of the discussion.

6. CONCLUSION

The architecture of educational buildings, as well as the subject matter of the collections, still arouses interest among young people. This is due to the desire to broaden knowledge related to the history of their creation, architecture, and the subject matter of the presented exhibits. The number of participants in the interview and conversations proves the interest in the region and everything that brings knowledge about its traditions closer. Young people showed a willingness to get to know the landscape spaces around the buildings, as evidenced by the fact of combining, in conversations, objects with the surrounding public spaces co-creating the image of the city, testifying to tradition, history, development and attractiveness in the form of the main artery of the city, which is the Avenue of the Blessed Virgin Mary leading to the sanctuary of Jasna Góra, parks near Jasna Góra, the Old Market Square. These places undergo, thanks to constant renovations, changes so that future generations can learn about cultural and natural values and satisfy spiritual, visual, and educational requirements. In this way, both the history and tradition of the place constantly refer to cultural history.

In the current didactic process, discussing these design assumptions of past eras is one of the best instruments for reviving cultural sensitivity. The subject matter of the article stems from the conviction of the need for continuous observation and indication of how the architecture of former museum buildings is changing, and in which modern buildings new collections and depictions of public spaces containing knowledge about the past and present of the city are located. Stimulating historical awareness of the thematically different museum exhibits should be spread in society from an early age, through workshops in schools or extracurricular activities, and then through an appropriate level of university education.

WYBRANE PRZYKŁADY BUDYNKÓW PEŁNIĄCYCH ROLĘ EDUKACYJNĄ NA PRZYKŁADZIE CZĘSTOCHOWY

1. WPROWADZENIE

Piękno otaczającej przestrzeni, odmienność, zjawiskowość obiektów, niepowtarzalna malowniczość różnych form krajobrazu, wywołują w społeczeństwie potrzebę odkrycia walorów architektoniczno-krajobrazowych innych niż te, w których przebywają dotychczas. Jedną z form realizowania takiej postawy jest podróżowanie, zwiedzanie, uczenie się świata i historii (Myczkowski 2003, s. 53). Poznawanie różnorodnych krajobrazów i obiektów architektury, osobisty kontakt z różnego rodzaju przyrodą i kulturą jako podstawami tożsamości (Kosiński 2000, s. 7), wpływa na rozwój wychowawczy i osobowościowy ludzi, a zatem i całych społeczeństw. Dbłość o zachowanie dawnych obiektów muzealnych oraz projektowanie nowych, pełniących jednocześnie rolę edukacyjnych, kształtowanie znajdujących się wokół nich przestrzeni publicznych, to zasadnicze drogi do tworzenia nowego środowiska miejskiego, a jednocześnie poprawy wizerunku miasta i komfortu życia jego mieszkańców. Stosowanie nowoczesnych technologii, wykorzystywanie materiałów ekologicznych, otaczająca przyroda wpływa na estetykę otoczenia, co prowadzi do ulepszania środowiska naturalnego i kulturowego. Nowoczesna architektura, połączenia kompozycyjne, unikalne kształty, formy, wzory, a także różnorodna kolorystyka, mają wpływ na proces projektowy, który staje się bardziej przyjazny człowiekowi i środowisku, w którym żyje określona społeczność. Wybrane przykłady nowatorskich inwestycji obiektów edukacyjnych Częstochowy, bez względu na czas w którym powstały, mają na celu podniesienie atrakcyjności zarówno dzielnic w których się znajdują, jak i całego miasta. Łącząc funkcję dydaktyczną, artystyczną i ekologiczną, oddziałują na jego wizerunek i rozwój edukacji społecznej.

2. CEL BADAWCZY

Badawczy cel artykułu zmierza do ukazania zmian zachodzących w XXI w. w architekturze budynków edukacyjnych z bogatą przeszłością historyczną, zarówno w nowych obiektach, jak i po przeprowadzonych renowacjach. Ważnym elementem jest otaczająca obiekty współczesna przestrzeń architektoniczno-krajobrazowa, która aby spełniać swoją rolę powinna odnosić się do tradycji pełniąc jednocześnie inne istotne funkcje.

3. METODY BADAWCZE:

- Metoda analizy literatury – dokonano przeglądu literatury związanej z przedmiotem badań, zebrano dane związane z ich powstaniem i historią,
- Badania terenowe – obserwacja architektury dawnych budynków edukacyjnych po przeprowadzonych renowacjach i nowopowstałych obiektów oraz zmian, jakie dokonały się w przestrzeniach publicznych wokół nich. Poznanie aktualnych zbiorów muzealnych i ofert edukacyjnych.
- Wywiad i rozmowy przeprowadzane z młodzieżą szkół ponadpodstawowych na temat obiektów edukacyjnych i miejskich przestrzeni krajobrazowych Częstochowy¹⁵.

4. BUDYNKI EDUKACYJNE CZĘSTOCHOWY

Celem działających obiektów edukacyjnych jest współpraca z artystami, naukowcami, architektami oraz rozbudzanie wielostronnych zainteresowań wśród różnych grup wiekowych społeczeństwa i przyjeżdżającej do miasta młodzieży, turystów, pielgrzymów (ryc. 1). Powstające zarówno w dawnych historycznych miejscach i obiektach, jak i w nowo powstałych, poszerzają ogólną wiedzę z zakresu historii, sztuki, literatury oraz z zagadnień kulturowych. Rozbudzają zainteresowania przyjazne dla człowieka, jednocześnie ze względu na otoczenie jaką jest miejska zieleń i roślinność parkowa, tworzą przyjazne dla człowieka miejsca ekologiczne, promujące ochronę środowiska.

W dzielnicy podjasnogórskiej w Parku im. Stanisława Staszica¹⁶ (Krzyżanowski, 2019,s.397) znalazły miejsce dwa muzea, których powstanie nierozdzielnie związane jest z historią miasta.

Multicentrum *Zodiak* to dawny Pawilon, który powstał w 1909 roku z okazji zorganizowanej w Częstochowie Wystawy Przemysłu i Rolnictwa¹⁷ (Snoch 2002, s. 192), według projektu wybitnego, polskiego architekta Władysława Jabłońskiego (1872-1952)¹⁸. Dzięki staraniom księdza Bonawentury Metlera (1866-1939)¹⁹ i zabiegom społeczeństwa przebudowano obiekt, zmieniając go w dwunastokątną wieżę o średnicy 5 m. i zaadaptowano na obserwatorium astronomiczne (Wszolek 2006, s. 25-34). W 1923 roku Pawilon przejęło Polskie Towarzystwo Astronomiczne, którego oddział powstał w Częstochowie w 1929 roku. Jest to obiekt modernistyczny o konstrukcji żelbetowej, zbudowany na planie koła, otoczony wysmukłymi przyporami, nakryty półkolistą kopułą. Władze miasta podjęły decyzję o przeprowadzeniu koniecznych prac mających na celu przystosowanie budynku do przyszłego obserwatorium astronomicznego, którego otwarcie nastąpiło w 1928 roku. W 1933 roku wykonano instalację zegara astronomicznego, założono światło elektryczne, zakupio-

¹⁵ Wywiad i rozmowy zostały przeprowadzone wśród uczniów szkół ponadpodstawowych woj. śląskiego i woj. łódzkiego, uczestników wykładów prowadzonych przez autorkę artykułu, w ramach realizowanego w latach 2021- 2022 przez Wydział Budownictwa Politechniki Częstochowskiej Programu „Studenciak”.

¹⁶ Stanisław Staszic (1755-1826), polski pisarz i publicysta, uczoney i filozof z XVIII XIX w.

¹⁷ Wystawa przemysłowo – rolnicza (1909), ogólnopolska wystawa zorganizowana na obszarze 37 morgów w Parku Miejskim im. St. Staszica i na terenach przyległych. Uczestniczyło w niej ponad 660 wystawców, a zwiedziło ją ponad 500 tys. osób. Z tej okazji znani architekci zaprojektowali liczne pawilony (m.in. Obserwatorium Astronomiczne, Muzeum Higieniczne, Pawilon Sztuki). Tereny zieleni zaprojektował Franciszek Szanior (1853-1945), twórca Parku Ujazdowskiego i Skaryszewskiego w Warszawie.

¹⁸ Władysław Jabłoński (1872-1952), polski architekt, działacz samorządowy, prezydent miasta stołecznego Warszawy w latach 1922-1927.

¹⁹ Bonawentura Metler (1866-1939), polski duchowny katolicki, astronom, podróżnik. W Częstochowie założył Polskie Popularne Towarzystwo Astronomiczne, przekształcone później w Polskie Towarzystwo Przyjaciół Astronomii.

no odbiornik radiowy i założono bibliotekę. W 1936 roku w czasie kolejnego remontu zmieniono m.in. blachę pokrywającą kopułę. Krótką wzmiankę o budynku obserwatorium można znaleźć we fragmentach wspomnień z lat okupacji Stanisława Rybickiego (Rybicki 1965, s. 378) „U inż. Usakiewiczów²⁰ zetknąłem się z prof. Zygmuntami Kamińskimi (1888-1969)²¹, (Rybicki 1965, s. 317) z Politechniki Warszawskiej i jego małżonką, znaną rzeźbiarką z Trzciańską – Kamińską²² (Żubrowska, 2021), którzy znaleźli gościnę w domu dawnego ucznia profesora. W czasie rozmowy pani Kamińska skarżyła się na niemożność pracy w swoim zawodzie. Zaproponowałem pomieszczenie w obserwatorium astronomicznym, znajdującym się w Parku Staszica (...). W ten sposób stary budynek obserwatorium, który pamiętał czasy zorganizowanej przed I wojną światową częstochowskiej wystawy, służył za pracownię rzeźbiarską w czasach II wojny światowej”. Z biegiem lat podjęto decyzje o przebudowie i remoncie budynku. W czasie rozpoczętej w 1965 roku przebudowy, zmierzającej do przystosowania budynku do spełniania wymogów placówki naukowej, w części środkowej wybudowano dodatkowy strop, dokonując w ten sposób podziału na dwie kondygnacje. Położono nowe podłogi, wstawiono nowe okna, pomalowano ściany we wnętrzu z przeznaczeniem na pracownie dla przyszłych naukowców. W roku 1969 nastąpiło otwarcie obserwatorium. W czasie kolejnego remontu, który nastąpił w latach 80. wykonano prace dostosowujące kopułę do wymagań spełniających prowadzenie obserwacji widocznych na niebie zjawisk astronomicznych. Z biegiem lat, kiedy uruchomiono nowe planetarium umieszczając je na gmachu dzisiejszego Uniwersytetu im. Jana Długosza²³. Na początku XXI w. latach 2006-2008 przeprowadzona została modernizacja parku i remont obiektu, który w roku 2010 został udostępniony do użytku mieszkańcom miasta oraz wszystkim zainteresowanym przyjezdnym, jako Multicentrum *Zodiak* (ryc. 2). Obecnie Multicentrum *Zodiak* przenosi uczestników zajęć w świat zabawy i nauki. Podczas warsztatów edukacyjnych prezentuje odwiedzającym różnorodną tematykę zajęć. Utworzone pracownie prowadzą wielotematyczne warsztatowe zajęcia edukacyjne, wszechstronnie rozwijają zainteresowania, uczą pracy zespołowej, kreatywności, odkrywają nowe ścieżki edukacji.

Pracownia *Multimuzyka* organizuje naukę komponowania i nagrywania utworów muzycznych. *Multiszukla* przeznaczona dla osób, które chcą poznać techniki malarstwa, architektury i rzeźby, jak również tworzenia grafiki, ilustracji, animacji filmów z wykorzystaniem nowoczesnych technik komputerowych. Mając do dyspozycji profesjonalną stację meteorologiczną w pracowni Multitechnika, uczestnicy wyjaśniają zasady mechaniki i hydrauliki, dokonują pomiarów: temperatury, wilgotności powietrza, ciśnienia atmosferycznego, prędkości i kierunku wiatru oraz opadów. Multimedialny, kolorowy plac zabaw logiki, to miejsce gdzie konstruuje się mechanizmy i urządzenia z wykorzystaniem klocków K'Next, a dostępne programy komputerowe oraz dodatkowe akcesoria, jak baterie słoneczne i silniki umożliwiają ich programowanie i sterowanie. Różnorodność atrakcyjnych zajęć warsztatowych sprawia, że uczestnicy mogą odkrywać nowe ścieżki edukacji w dziedzinach technicznych, a nauka staje się nie tylko interesująca, ale i przyjemna.

W niedalekiej odległości od budynku Multicentrum *Zodiak* znajduje się **Muzeum Górnictwa Rud Żelaza**, obiekt Muzeum Częstochowskiego. Od roku 1968 mieści się tu Muzeum Górnictwa Rud (Braun 1977,s.84). W latach 1974-1976 w podziemnych korytarzach Muzeum wydrążono w rzeczywistej wielkości model wyrobisk charakterystycznych dla kopalnictwa rud żelaza i wyposażono w sprzęt z zamkniętej podczęstochowskiej kopalni. W XXI w. nowoczesny półkolisty front z oszklonym wejściem i dekoracyjnym napisem zachęca do odwiedzenia wystawy o nazwie „Dzieje Górnictwa”

²⁰ Usakiewicz Edward (1905-1977), autor pracy „Częstochowa wobec zagadnień regulacyjnych”, napisanej w 1943r. i wydanej w 1944r. w kilku odbitkach maszynowych. Drukiem praca została ogłoszona w 1947r.

²¹ Kamiński Zygmunt (1888-1969), polski grafik, malarz, pedagog, profesor na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Od 6 grudnia 1944r. prowadził ćwiczenia z perspektywy na zorganizowanych w Częstochowie Kursach Akademickich w ramach Wydziału Architektury, które powstały w porozumieniu z przebywającym poza Częstochową dziekanem Architektury Politechniki Warszawskiej prof. Tadeuszem Tołwińskim.

²² Zofia Trzciańska-Kamińska (1890-1977), polska rzeźbiarka i malarka. Autorka „Jutrzenki”, rzeźby znajdującej się w Łazienkach (Warszawa), pomników Tadeusza Kościuszki i Woodrowa Wilsona (Poznań), szeregów nagrobków na warszawskich Powązkach, tablic upamiętniających Jasnogórskie Śluby Narodu (Sala Rycerska Jasna Góra), wielu dzieł sakralnych zachowanych do dziś w kościołach Warszawy i Mazowsza.

²³ Uniwersytet Humanistyczno – Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie. Od 2004r. nosi imię Jana Długosza XV-wiecznego historyka, najwybitniejszego kronikarza w dziejach polskiego średniowiecza.

stwa Rud Żelaza” przybliżającej tradycje górnicze leżące u podstaw rozwoju gospodarczego Częstochowy i regionu (ryc. 3).

Dla odwiedzających udostępniony jest chodnik w obudowie drewnianej i stalowej, komora pomp oraz fragment ściany eksploatacyjnej wraz ze stanowiskami pracujących górników. Ekspozycja przedstawia lokomotywy, tabor górniczy i ładowarki stanowiące transport poziomy w kopalni oraz elementy transportu pionowego: fragment klatki szybowej i tachograf. Wystawę wzbogaca dział geologiczny z prezentacją skał osadowych, jak również sala, w której prezentowane są narzędzia ręczne m.in. kilofy, oskardy, kliny, elementy oświetlenia oraz środki strzałowe do kruszenia skał. Zbiory ekspozycji uzupełniają ryciny i szerokie opisy działania poszczególnych maszyn. Podziemne korytarze murowanego obiektu usytuowane w parku im. Stanisława Staszica, w pobliżu Jasnej Góry, z okazami kilkudziesięciu i ok. stuletnich drzew wraz z wkomponowanymi kilkoma pawilonami, mostkiem i altaną, w większości są pozostałościami po Wystawie z 1909 roku. Oba obiekty muzealne znajdujące się w niedalekiej odległości od siebie, przy ścieżce prowadzącej wprost do sanktuarium jasnogórskiego, otoczone pięknym krajobrazem parku im. S. Staszica. Szata roślinna parku, to ponad 1280 okazów drzew i większych krzewów należących do 55 gatunków i odmian oraz 42 gatunków krzewów. Liczne drzewa i krzewy, równomiernie rozmieszczone, tworzą różnogatunkowe skupiska i jednorodne aleje z niedużymi i różnorodnymi trawnikami. O koordynacji projektowanej przestrzeni publicznej zgodnej z oczekiwaniami mieszkańców, turystów i pielgrzymów świadczą zaplanowane obszary do wypoczynku, zabawy i integracji. Mają tu swoje miejsce: stoliki szachowe, korty tenisowe z niewielkimi trybunami i zapleczem, lodowisko w okresie zimowym, 2 place zabaw dla dzieci oraz zieleń i zadbane wokół trawniki, umożliwiające odpoczynek i kontakt człowieka z naturą. Urozmaiceniem przestrzeni krajobrazowej jest zmodernizowany, niewielkich rozmiarów, staw parkowy o powierzchni 1600m² z 2 fontannami, tarasami i schodami, który pełni jednocześnie funkcję wodopoju, jak i kąpieliska dla licznych gatunków ptaków. Ponadto ożywia otoczenie, wnosi dynamikę, refleksy i jest źródłem różnorodnych dźwięków (Tubielewicz-Michalczyk 2015, s. 346-354.) Dzielnica Raków powstała w części południowo – wschodniej miasta, tj. w dzielnicy robotniczej, gdzie założona w XIX w. fabryka wyrobów metalowych zapoczątkowała budowę huty, która została uruchomiona w 1896r. Powstała wówczas osada fabryczna Raków, która w 1928 roku, została włączona w obszar miasta Częstochowy (Stańczyk 1965, s. 255). Od 1949 roku Raków był stale czynnym placem budowy (Snoch 2002, s.147). Zabudowa osiedla w latach 1955 – 1960 została zrealizowana wolnostojącymi dwu i trzykondygnacyjnymi budynkami. Powstała centralna arteria komunikacyjna, która do dnia dzisiejszego łączy dzielnicę ze śródmieściem miasta. Tam też znalazły lokalizację dwa muzea, które zasłynęły ze swoich zbiorów. Szczególnym miejscem nawiązującym do tradycji pielgrzymowania z jakiej słynie Częstochowa jest **Muzeum Monet i Medali Jana Pawła II**. Pomysłodawcą budowy pawilonu wystawienniczego i twórcą Muzeum jest Krzysztof Witkowski, prezes przedsiębiorstwa zajmującego się działalnością gospodarczą, umieszczonego w budynku, z którym połączony został obiekt muzealny. Oba budynki ze spala jasna kolorystyka, nowoczesna architektura (architekt Tomasz Pęczek), szklana elewacja i prostokątne kształty (ryc. 4). Oszklona elewacja podzielona na widoczne elementy w kształcie prostokąta, połączona została na sporym odcinku z elewacją również w kształcie prostokąta. Natomiast na oszklonym, krótszym boku znajdującym się od strony południowej zaprojektowano, prowadzące do wnętrza drzwi wejściowe. Budynek przykrywa prostokątny dach, którego występujący poza jego obszar płaski element nadaje obiektowi nowoczesny charakter. Ozdobą bryły są metalowe napisy umieszczone zarówno z przodu, jak i z boku budynku, które informują o nazwie Muzeum. Znaczną obszar szklanej elewacji wpływa na duży dopływ do wnętrza budynku światła z zewnątrz, co ma duże znaczenie dla dobrej widoczności znajdujących się wewnątrz obiektu eksponatów. Zaprojektowana wokół przestrzeń i elementy zieleni stanowią ozdobę bryły budynku. Dojazd zapewnia poprowadzona w roku 2021 nowa linia tramwajowa z nowoczesnym taborzem, łącząca centrum miasta z Muzeum, która zapewnia szybki dojazd dla chcących poznać największą na świecie kolekcję monet i medali z wizerunkiem Karola Wojtyły.

Uwagę zwraca wyjątkowy sposób prezentacji eksponatów w postaci zbiorów, filmów, muzyki, nowoczesnych środków audiowizualnych, czy ekranów dotykowych. W gablotach można oglądać monety i medale z wizerunkiem Jana Pawła II oraz oryginalny zbiór pamiątek związanych z papie-

zem Janem Pawłem II. Muzeum prowadzi działalność kulturalną i edukacyjną organizując koncerty, wystawy, spotkania oraz akcje charytatywne.

W dzielnicy Raków znalazł też miejsce **Rezerwat Archeologiczny**, który został utworzony w 1965 roku. Pawilon rezerwatu zaprojektował Włodzimierz Ściegienny²⁴ nad cmentarzem kultury łużyckiej z okresu 500 lat p.n.e. i przedstawia stanowisko archeologiczne kultury łużyckiej²⁵. Budynek miał formę zwartą. Unikalną konstrukcją zadaszenia stanowiły stalowe rury w formie przestrzennych soczewek. Pokryciem dachu była blacha pomiedziowana, ułożona w formie geometrycznych połączonych płaszczyzn, piramid, utworzonych na planie kwadratu. Całość opracowania projektowego dopełniała autorska mozaika na ścianach zewnętrznych budynku. Czarna powierzchnia elewacji inkrustowana była białą kostką mozaikową, która układała się w kompozycje przetransponowane z wzorów ceramiki i przedmiotów kultury łużyckiej w Polsce: faksymile postaci ludzi, strzelców, postaci ludzi, jeźdźców na koniu i znaków magicznych (Malec-Zięba 2022, s. 73). Na początku XXI wieku w latach 2001-2002 podjęto decyzję o przebudowie pawilonu rezerwatu, której dokonano według projektu architekta Lecha Nowotarskiego²⁶. Nowoczesna architektura, prosta elewacja z czarnego szkła wzbogaca tamtejszą przestrzeń krajobrazową. Zachowano również prowadzące do wejścia szerokie schody, które połączono kolorystycznie z częścią elewacji wokół szerokich, wyjściowych drzwi prowadzących do wnętrza obiektu oraz ze znajdującym się powyżej napisem informującym o nazwie muzeum (ryc. 5).

W pawilonie Rezerwatu oprócz zachowanych *in situ* kilkunastu grobów można również obejrzeć ekspozycję pt. *Z mroku dziejów, kultura łużycka* ukazującą genezę kultury łużyckiej, formy osadnicze, wierzenia, obrzędy pogrzebowe. W gablotach wystawienniczych ekspozycja przedstawia przedmioty, które trafiły do grobów podczas obrzędów pogrzebowych m.in.: wyroby ceramiczne, narzędzia, broń, ozdoby z brązu i z żelaza. W 2014 roku przeprowadzono kolejną modernizację rezerwatu, przystosowując go do potrzeb osób niepełnosprawnych, w tym osób niewidomych i słabowidzących. Obiekt posiada makietę tyflograficzną cmentarzyska oraz przewodnik zapisany alfabetem Braille'a. Archeologiczny rezerwat był pierwszym i jest jedynym tego rodzaju obiektem w Polsce.

W jednej z najstarszych dzielnic Częstochowy o średniowiecznym rodowodzie zwanej Starym Miastem²⁷, znajdującej się we wschodniej części miasta, podjęto w XXI w. decyzję o przeprowadzeniu modernizacji płyty historycznego Starego Rynku, którą zakończono w roku 2021. Autorem projektu rewitalizacji zakładającego utworzenie strefy związanej z aktywnością kulturową jest częstochowski architekt Tomasz Borowiecki. Na płycie Rynku powstał przeszklony pawilon w miejscu dawnego Ratusza dla potrzeb **Muzeum Archeologiczno-Historycznego** z przestrzenią wystawienniczą w części podziemnej i kawiarnianą w części nadziemnej autorstwa Michała Bernasika²⁸. Założenia wystawy obejmują prezentację zabytków archeologicznych pochodzących z badań prowadzonych w obrębie Starego Miasta, datowanych w większości na okres funkcjonowania dawnego Ratusza

²⁴ Ściegienny Włodzimierz Tadeusz (1921-1990), rzeźbiarz, grafik. Urodził się w Częstochowie, studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Całe życie związał z Częstochową. Uprawiał malarstwo sztalugowe i ścienne, grafikę i rysunek. W wielu kościołach Częstochowy i okolic oraz w budynkach użyteczności publicznej znajdują się jego prace. Wykonał ilustracje do dramatów J. Zawieyskiego i wielu pisarzy m.in. W.J. Grabowskiego J.J. Szczepańskiego. Opracował ekslibrisy demonstrowane na licznych wystawach, jest autorem ponad 60 medali. W 1962r. był jednym z założycieli i pierwszym prezesem Częstochowskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego. Jako architekt był m.in. autorem pawilonu Rezerwatu Archeologicznego w Częstochowie – Rakowie, Pałacu Ślubów w Częstochowie. Projektował też symboliczny Grób Nieznanego Żołnierza oraz fragmenty Pomnika Ofiar Faszyzmu w Olsztynie pod Częstochową.

²⁵ Kultura łużycka – kultura archeologiczna, która ukształtowała się w okresie epoki brązu (ok.1300-1100 p.n.e.), nazwa wiąże się z odkryciem na Łużycach typowych dla tej kultury grobów.

²⁶ Lech Nowotarski – częstochowski architekt, projektant wielu częstochowskich obiektów m.in. nieistniejącej już pływalni w częstochowskiej dzielnicy Tysiąclecie, Auli Politechniki Częstochowskiej, budynku Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, budynku Rezerwatu Archeologicznego, który jest pracą zespołową Lecha Nowotarskiego, Joanny Wilk, Przemysława Płoweckiego z zespołem.

²⁷ Stare Miasto – dzielnica Częstochowy położona we wschodniej części miasta, w której znajduje się od czasów średniowiecza Stary Rynek. Prawdopodobnie podczas potopu szwedzkiego zabudowa rynku została spalona. Przebudowę rozpoczęto w 2019r.

²⁸ Michał Bernasik – niemiecki i polski architekt, projektant oraz urbanista. Pierwsza nagroda w konkursie na koncepcję przestrzenną Starego Rynku w Częstochowie.

od XVI do początku XIX wieku. Wystawę wzbogacają animacje multimedialne przedstawiające historię tzw. Starej Częstochowy. Dopełnieniem całości aranżacji płyty Starego Rynku są schody prowadzące do muzeum, pełniące funkcję amfiteatru oraz fontanna w postaci pasa wodnego. Tam też znajduje się największa na świecie, umieszczona w otwartej przestrzeni, zwarta i trwała ekspozycja dzieł Jerzego Jotki Kędziory²⁹ nazwana przez autora „Teatrum-Igrce Częstocha” postaci 14 rzeźb balansujących podwieszonych nad płytą Rynku na specjalnych masztach (Muzeum Częstochowskie – Stary Rynek, 2021) (ryc.6).

5. DYSKUSJA

Architektura budynków i miejskich przestrzeni publicznych w dobie postępujących zmian cywilizacyjnych

Rem Koolhaas, światowej sławy holenderski architekt, publicysta, teoretyk architektury, autor m.in. książek: *Deliryczny Nowy Jork. Retroaktywny manifest dla Manhattanu* (1978), „S, M, L, XL” (1995), podjął się w swoich zaprojektowanych obiektach całkowitego odejścia od zasad z góry narzuconej funkcjonalności, podziału budynku na wnętrza z konkretnym przeznaczeniem dla określonych celów. Taki zaplanowany podział według architekta ogranicza w przyszłości swobodę ich wykorzystania. Starał się tworzyć nowe relacje między architekturą, czyli sztuką budowania a możliwością wyboru. W zaprojektowanym Teatrze Dee and Charles Wyly w Dallas (2006-2009), każdy może odczuwać radość z przebywania w pobliżu obiektu i być uczestnikiem odbywających się prób aktorów. Umożliwia to widoczna z zewnątrz oszklona parterowa przestrzeń sceny, której wielkość można, bez ograniczeń, dostosowywać do aktualnie wystawianego spektaklu. Podobnie Biblioteka w Seattle (2004) o powierzchni 38 300m², nie posiada typowych dla tego obiektu pięter i półek, które projektant zamienił na wydłużającą się spiralę z ustawionymi i łatwo dostępnymi książkami. Architekt zespałał obiekty o różnym przeznaczeniu. W tym przypadku łączył bibliotekę z więzieniem. Był też za projektowaniem dużych przestrzeni, które można będzie w przyszłości wykorzystać np. nie tylko do organizacji koncertów, ale również kongresów, konferencji, czy jako hal wystawienniczych. Na Biennale w Wenecji (2010) przygotował „Konwencję w sprawie wyburzenia światowego kulturowego szmelcu”. Dotyczyła starych budynków pochodzących z różnych okresów historycznych, które według architekta niczym się nie wyróżniają i nie posiadają żadnej wartości architektonicznych są banalne i bez znaczenia. Była to odpowiedź na konwencję UNESCO w sprawie odnowy światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, która odbyła się w Paryżu (1972) i określała, co w rozumieniu niniejszej konstytucji uważane jest za dziedzictwo kulturowe mające powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki i nauki. José Rafael Moneo hiszpański architekt z kolei uważa, że w dzisiejszych czasach należy starać się połączyć wielowiekową tradycję architektury europejskiej z nowoczesną techniką i nowoczesnymi materiałami oraz przestrzeniami miejskimi. Projektując Muzeum Sztuki Rzymskiej w Meridzie (1980-1986), dążył do odtworzenia starożytnej atmosfery wkomponowując w nowoczesny budynek historyczne elementy np. elementy akwenów czy rzymskich domów. Dbał o łączenie obiektu z przestrzenią. Dwie, jego autorstwa, przeszklone bryły budynków kompleksu wystawienniczo-konferencyjnego Kursaal w San Sebastian (1990-1999), wprowadzały w okolicy odpowiedni nastrój, ściśle współgrając z otoczeniem poprzez oświetlanie wieczorem nadbrzeża miasta i ukazania jego piękna (Importance of Architecture for Society and in Modern World, 2022). Magdalena Rittenhouse dziennikarka i tłumaczka o budynkach na Manhattanie pisze tak *Budynki wznoszone mozolnie ze stali, kamienia i marzeń rzeczywiście burzy się tu często, zanim zdążą się zestarzeć. Muszą ustąpić miejsca nowym – większym, piękniejszym* (Rittenhouse 2013, s. 387). Polscy architekci Zofia i Oskar Hanse-nowie opracowali teorię w myśl, której budynek (i każde inne dzieło) nie powinien być tworem zamkniętym by znaleźć się w nowym kontekście, nieustannie zmieniającej się rzeczywistości, powinien odpowiadać na potrzeby daleko wybiegające w przyszłość (Czołówka polskich architektów ostatnich 100 lat – poznaj najlepszych!, 2022). Światowej sławy architekci opowiadają się za przystosowaniem architektury budynków do nowych szybko postępujących zmian cywilizacyjnych, łą-

²⁹ Jerzy Kędziora – znany w Polsce oraz na świecie, jako artysta tworzący balansujące rzeźby, związany z Częstochową. W 1972 roku ukończył Gdańską Państwową Wyższą Szkołę Sztuk Plastycznych (obecnie Akademia Sztuk Pięknych). W dniach 1 do 15 marca 2008 roku wystawiał swoje prace w parku Clifton, w Rotherhamie, na północy Anglii.

zeniem historii z teraźniejszością, adaptacją i przeobrażeniem przestrzeni miejskiej w zależności od przewidywanych w strukturze miejskiej potrzeb, co zostało potwierdzone ich pionierskim dorobkiem.

O wyborze budynków edukacyjnych Częstochowy, które autorka poddaje wszechstronnej analizie zdecydował wywiad i rozmowy przeprowadzone, w dwunastu 8-10 osobowych grupach młodzieży szkół ponadpodstawowych. Atmosfera panująca w czasie spotkań sprzyjała swobodnym rozmowom wokół tematyki związanej z architekturą i historią ich powstania, położeniem na terenie miasta oraz propozycjami edukacyjnymi. Zainteresowanie młodzieży budziła architektura budynków i przestrzeni krajobrazowych (30%), problematyka związana z historią rozwoju regionalnego kopalnictwa rud żelaza (25%), zagadnienia wynikające poza ogólną wiedzę dotyczącą kultury łużyckiej w naszym regionie (20%), nowatorski sposób prezentacji eksponatów monet i medali Pawła II (20%), oraz nowoczesna edukacja łącząca naukę z zabawą (5%). Problematyka badawcza wpisała się w tematykę dyskusji.

6. WNIOSKI – PODSUMOWANIE

Architektura budynków pełniących rolę edukacyjnych, a także tematyka zbiorów wciąż budzi zainteresowanie wśród młodzieży. Wynika to z chęci poszerzenia wiedzy związanej z historią ich powstania, architekturą oraz tematyką prezentowanych eksponatów. Liczba uczestników wywiadu i prowadzonych rozmów świadczy o zainteresowaniu regionem oraz wszystkim, co przybliży wiedzę o jego tradycji. Młodzież wykazała się chęcią poznania przestrzeni krajobrazowych znajdujących się wokół budynków, o czym świadczy fakt łączenia, w prowadzonych rozmowach omawianych obiektów z otaczającymi ich przestrzeniami publicznymi współtworzącymi wizerunek miasta, świadczącymi o tradycji, historii, rozwoju i atrakcyjności w postaci głównej arterii miasta, jaką jest Aleja Najświętszej Maryi Panny prowadząca do sanktuarium jasnogórskiego, parków podjasnogórskich, Starego Rynku. Miejsca te ulegają, za sprawą ciągłych renowacji, przemianom po to, aby kolejne pokolenia poznawały wartości kulturowe i przyrodnicze oraz zaspokajały duchowe, wizualne oraz wychowawcze wymagania. W taki sposób zarówno historia, jak i tradycja miejsca, nieustannie nawiązują do kulturowej historii.

W obecnym procesie dydaktycznym omawianie tych właśnie założeń projektowych epok minionych, stanowi jeden z lepszych instrumentów ożywiania wrażliwości kulturowej. Tematyka artykułu wynika z przekonania o potrzebie ciągłej obserwacji i wskazania, jak zmienia się architektura dawnych budynków muzealnych, i w jakich nowoczesnych budynkach znajdują miejsce nowe zbiory oraz zobrazowania przestrzeni publicznych zawierających wiedzę o przeszłości i teraźniejszości miasta. Pobudzanie świadomości historycznej w zakresie poznawania różnych tematycznie eksponatów muzealnych należy rozpowszechniać w społeczeństwie już od najmłodszych lat, w ramach zajęć warsztatowych w szkołach lub na zajęciach pozalekcyjnych, a następnie poprzez odpowiedni poziom kształcenia na uczelniach wyższych.

REFERENCES

- Braun J., 1977, *Częstochowa urbanistyka i architektura*, Wydawnictwo Arkady, s. 84.
- Czołówka polskich architektów ostatnich 100 lat – poznaj najlepszych! online: <https://www.morizon.pl/blog/najlepsi-polscy-architekci/>. (Accessed 16.11.2022).
- Importance of Architecture for Society and in Modern World, online: <https://impoff.com/importance-of-architecture/>. (Accessed 03.09.2022).
- Kosiński W., 2000, *Aktywizacja turystyczna małych miast: aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Monografia 269, Politechnika Krakowska, s. 7.
- Krzyżanowski J., 1985, *Literatura polska: przewodnik encyklopedyczny*, Tom II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa, s. 397.
- Malec-Zięba E., 2022, *Korelacje architektury i sztuki w twórczości Włodzimierza Ściegiennego*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 3, s.73.

- Muzeum Częstochowskie – Stary Rynek, 2021, online:
https://staryrynek.muzeumczestochowa.pl/art668_laserami-o-jurze-i-rzezbach-jerzego-kedziory.xhtml (Accessed 20.10.2022).
- Myczkowski Z., 2003, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 53.
- Rittenhouse M., 2013, *Nowy Jork. Od Mannahatty do Ground Zero*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec, s.387.
- Rybicki S., 1965, *Pod znakiem lwa i kruka, Fragmenty wspomnień z lat okupacji*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Snoch B., 2002, *Mała encyklopedia Częstochowy*, Wydawca Towarzystwo Przyjaciół Częstochowy Częstochowa, s. 192.
- Stańczyk M., 1965, *Budownictwo mieszkaniowe w częstochowskim okręgu przemysłowym*, Ziemia Częstochowska, Tom V, s.255.
- Tubielewicz-Michalczyk M., 2018, *Areas Adjacent to Jasna Góra and their Atchitectural and Landscape Value for Contemporary Pilgrimages*. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 471 (2019) 072003.
https://www.researchgate.net/publication/331308967_Areas_Adjacent_to_Jasna_Gora_and_their_Architectural_and_Landscape_Value_for_Contemporary_Pilgrimages (Accessed 03.10.2022).
- Tubielewicz-Michalczyk M., 2015, *Rewaloryzacja zabytkowych terenów zieleni miejskiej na przykładzie miasta Częstochowy*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej nr 171. Budownictwo z. 21., Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa, s. 346-354.
- Urząd Miasta Częstochowy, online: <https://www.czestochowa.pl>. (Accessed 01.09.2022).
- Wszolek B., 2006, *Ziemia Częstochowska*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa, s.25-34.
- Żubrowska J., 2021, *Śladami Zofii Trzczińskiej-Kamińskiej w Łazienkach (i okolicy)*, Dział Edukacji Muzealnej MŁK, online: <https://blog.lazienki-krolewskie.pl/pl/post/sladamizofii-trzcinskiej-kaminskiej-w-lazienkach-i-okolicy>. (Accessed 03.09.2022).

AUTHOR'S NOTE

Doctor of technical sciences in the discipline of architecture and urban planning, Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology. Assistant Professor at the Department of Civil Engineering at the Faculty of Civil Engineering of the Częstochowa University of Technology. Author and co-author of over sixty scientific publications and two monographs of national and international scope. The conducted research works cover issues and topics related to construction, architectural design and transformations taking place in public spaces. Author of several dozen projects focusing on architectural and landscape issues with particular emphasis on the renewal of the urban landscape. Member of the Association of Landscape Architects (SAK).

O AUTORZE

Doktor nauk technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej. Adiunkt w Katedrze Budownictwa Lądowego na Wydziale Budownictwa Politechniki Częstochowskiej. Autorka i współautorka ponad 60 publikacji naukowych oraz 2 monografii o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Prowadzone prace badawcze obejmują zagadnienia i tematykę związaną z budownictwem, projektowaniem architektonicznym oraz przeobrażeniami zachodzącymi w przestrzeniach publicznych. Autorka kilkadziesiątu projektów koncentrujących się na zagadnieniach architektoniczno-krajobrazowych ze szczególnym uwzględnieniem odnowy krajobrazu miejskiego. Członek Stowarzyszenia Architektów Krajobrazu (SAK).

Contact | Kontakt: m.tubielewicz-michalczyk@pcz.pl